

NUNES, Naidea / REBELO, Helena / SARAMAGO, João / VITORINO, Gabriela (2018): *Atlas linguístico-etnográfico da Madeira e do Porto Santo. I. A criação de gado. O gado bovino, ovino e caprino. O leite e os derivados. O porco e a matança*. Funchal: Universidade de Madeira / Centro de Linguística da Universidade de Lisboa / Direccção Regional da Cultura / Serviço de Publicações, 252 p.

Aquest volum de l'atles de Madeira i Porto Santo s'emmarca dins el projecte de l'*Atlas linguístico-etnográfico de Portugal e da Galiza (ALEPG)*, iniciat per Luis Filipe Lindley Cintra, basat en enquestes realitzades per João Saramago i Gabriela Vitorino, de l'equip de Dialectologia del Centro de Linguística da Universidade de Lisboa, autors també de la revisió i introducció de l'obra. És el primer volum dels nou previstos. Per a la recollida de materials s'ha utilitzat el Qüestionari de l'*ALEPG* i per al vol. IX el de Gabriela Vitorino de l'*Atlas Linguístico do Litoral Português. Fauna e flora*, 2 vols., edició policopiada, Lisboa, CLUL/INIC, 1987. Els interrogatoris es van fer seguint el mètode indirecte, tipus pregunta-resposta, completat amb converses dirigides, importants per als aspectes etnogràfics. Pel que fa als informadors, un és el principal i els altres els secundaris, en total 55. Les enquestes, enregistrades en suport magnètic (85 hores de gravació), van ser transcrites fonèticament per Manuela Barros, João Saramago, Maria Luisa Segura i Gabriela Vitorino.

Després de la formació d'una base de dades s'ha procedit a la cartografia automàtica dels materials. Els mapes són de caràcter lèxic, car els aspectes fonètics es poden extreure d'aquests. És una estratègia de mètode que nosaltres mateixos vam preferir, fa temps, a una separació del capítol de fonètica, de cara a la comoditat i facilitat d'obtenir les respostes que dins el lèxic tenen una coherència semàntica, que falta en un capítol dedicat exclusivament a la fonètica, on es pot passar de l' 'àguila', al 'fetge' i al 'cànem', desconcertant l'informador per la manca d'un fil conversacional conductor. Els autors de la *Introdução* insisteixen en una evidència, companya del sentit comú del dialectòleg: el resultat d'un punt determinat que és diferent en un altre, no vol dir que en aquest no existeixi el mateix resultat (limitacions de la geolingüística que convé no perdre de vista, com en mapes poligonitzats el resultat recollit en cada polígon (un de sol) no vol dir que a la resta de localitats no enquestades usin necessàriament el mateix mot o forma. Cadascun dels 108 mapes porta el títol de l'enunciat en el registre normatiu (*chocalho* 'esquilla'), la referència al número del qüestionari, la traducció al castellà, al francès i a l'italià (per ex., *cencerro*, *sonnaille*, *campanaccio*), les variants a les sis localitats de Madeira i a una de Porto Santo, que, pensant en els no experts en lingüística, són normalitzades en la corresponent forma ortogràfica (*chocalho*, *chocalhinho*, *sino*, *campainha*); un comentari sobre la mida del picarol, animals als quals es col·loca, sinònims, etc. Completen l'obra un índex de preguntes del qüestionari amb correspondència amb els mapes i notes; un índex alfabètic de formes lèxiques; i un opuscle amb una *Introdução*, deguda a H. Rebelo i N. Nunes, amb la col·laboració de J. Saramago i G. Vitorino, on es parla del concepte d'atles lingüístic, la seva metodologia, de les característiques dels informants, dels precedents de l'atles, del tipus de cartografia, de les classes d'atles, dels atles del domini romànic, de Cintra com impulsor dels estudis de geolingüística a Portugal, i dels perfils de l'atles de Madeira i Porto Santo.

Com en tots els atles lingüístics, hi ha mapes d'una gran uniformitat lèxica i formal, com *boi* 'bou' (13), *nata* (59), *queijo*, (62), *(a)mojo* (26) "úbere" 'mamella', o amb lleus matisacions (*leite*, *lait* 56); uns altres manifesten la continuïtat amb el castellà (*apascentar* 5, *carneiro* 42, *baço* 99) i a voltes arriben al català dialectal com a probable extensió des de l'oest (*rabo* 33; *foçar* 75 = cast. *hozar*, cat. dial. *fossar*). No falten paral·lelismes amb el català, com lexemes concomitants (*mugir* 57 = cat. *munyir*; *manjedoiira* 36 = cat. *menjadora*; potser *bucho* 89 = cat. *butza*) o com l'ús de lexemes perifràstics al costat dels simples (*anda a boi*, *a. a touro* 17 = cat. *va de toro*; *andar a porco* 66; *matar o porco* 77 = cat. *matar el porc* (*Petit Atlas Lingüístic del Domini Català*, VI, 876); *andar saída* = cat. *anar d'eixida*). Sense apartar-nos del lèxic, destaca com s'han distingit per via morfològica fases d'edat d'alguns animals, com *cabrito* ('boc') de *cabritinho* 'cria' 47 i 52. La fonètica brinda alguns casos interessants com

són una certa tendència a la diftongació (*gwadu* 2 “gado” ‘ramat’; *pworcu* 83 “porco”, ‘porc’); una aparició esporàdica de *b* en comptes de la *v* sistemàtica (*baca* 14) o la vocalització eventual de la *s* implosiva (*ai miaws* 30 n. “as mãos”, *pedraj mwortas* ‘pedras mortas’ 81), com en alguns casos del català (*eima* ‘esma’, *beinet* ‘besnet’, ross. *aibre* < **asbre* < *arbre*).

Vet aquí unes breus observacions sobre alguns punts d’aquest valuós atlas. La traducció de *badalo* 12 al castellà *badalo* hauria de ser *badajo*, i al costat de l’índex de preguntes del Qüestionari (p. 241-243) potser s’hauria d’haver inclòs també el d’ordre alfabètic, com s’ha fet amb el de formes lèxiques (245-252). En l’opuscle adjunt a l’*Atlas*, quan es parla de la cartografia iberoromànica, se cita l’*Atlas Lingüístic del Domini Català* (cal corregir *Lingüístic*) amb el primer volum aparegut en 2002, quan en realitat fou en 2001, i potser caldria afegir que l’obra ja està conclosa, composta de 9 volums (2001-2018, i els autors són Joan Veny i Lídia Pons; les autores de la *Introdução* de l’opuscle s’obliden de citar el *Petit Atlas Lingüístic del Domini Català*, de caràcter interpretatiu, del qual han aparegut 7 volums dels 9 previstos (PALDC, 2007-2019); també la geolingüística belga hagués agraït una referència a l’*Atlas linguistique de la Wallonie*, amb el seu *Petit atlas linguistique de la Wallonie* (1990-1995). Finalment, pel que fa a les traduccions, si al costat del castellà hagués aparegut l’equivalent català, hauriem tingut complet el quadre de llengües iberoromàniques.

Es tracta de minúcies que no resten un bri de valor a aquest *Atlas* que ha de ser benvingut, com ho fou l’*Atlas Lingüístico-etnográfico dos Açores*, germà seu, per la recollida de materials feta amb cura, la bella presentació cartogràfica i tipogràfica, els oportuns comentaris dels mots recollits, on la lingüística s’eixampla i enriqueix amb la dimensió etnogràfica. Es tracta d’un atlas descriptiu que oferirà dades utilíssimes als estudiosos de l’espai lingüístic portuguès i gallec, com també als romanistes i als enamorats de la diversitat lingüística.

Joan VENY
Institut d’Estudis Catalans
Universitat de Barcelona

ORIOI, Carme / SAMPER, Emili (2017): *Història de la literatura popular catalana*. Tarragona / Alacant / Palma: Publicacions Universitat Rovira i Virgili / Publicacions Universitat d’Alacant / Edicions Universitat de les Illes Balears, 604 p.

Contextualització

La coberta posterior del llibre resumeix el contingut d’aquest estudi amb el text següent: «La literatura popular, entesa en el sentit que en anglès es dona al terme “folk literatura”, representa com a mínim la meitat de la literatura que es produeix en una cultura. Tanmateix, sovint no som prou conscients de la importància que té ni de l’espai que ocupa en les nostres vides. El present llibre pren com a objecte d’estudi aquesta branca del folklore, que es coneix també amb les denominacions de literatura tradicional, literatura oral, literatura oral popular i etnopoètica, depenent de la tradició seguida al llarg de la història d’aquests estudis. Més concretament, el llibre se centra en l’estudi de la història de la literatura popular catalana i té per objectiu explicar la importància que ha tingut en el passat i encara té avui dia aquesta branca del saber en tots els territoris de parla catalana: Catalunya, les Illes Balears, el País Valencià, el Carxe, la Franja d’Aragó, Andorra, la Catalunya del Nord i l’Alguer. El llibre és una obra col·lectiva en la qual hi han participat setze investigadors de diverses universitats i centres de recerca. En el marc d’aquesta col·laboració, s’han estudiat els autors, les obres, les institucions i els projectes que han contribuït de manera decisiva al desenvolupament de la literatura popular en cadascun d’aquests territoris des dels inicis del sorgiment del folklore com a ciència, a mitjans del segle XIX, fins a l’actualitat».

Un text modèlic que presenta al lector, perfectament, el que hi trobarà si inicia la seua lectura: